

a, keiwhea tona ngaromanga. E rongu ana ano au i tetahi kupu, ko aua moni e haere ana hei whangai i te Tari Maori, engari ko te mohio atu, i pewhea, i pewhea te haerenga, kaore i roto i te rohe o te maramatanga. I tohea ano i roto i te Paremete kia hurahia te tikanga o aua moni, kia whitia e te ra, aue ! takoto tonu mai ia i roto te kopu o Hinenuitepo.

I korero ai au i enei, he whakaatu naku i etahi o nga take i taimaha ai nga whakaaro o te iwi Maori, i kore ai e rata ki nga haere taikaha a te Kawanatanga. Kei te ngakau whakapae te Maori ki te ngaro o era moni. Kaore i te titiro pai ki te Tari Maori, i hua ia, hei Tari rangatira, hei Tari totika. Kaore ia ko te mutunga mai o nga mahi tipua me nga mahi raweke kei roto i ana whakahaere. Ahakoa ki whea, ki whea o Aotearoa nei kotahi tonu te tangi o te reo, he whakahaere i nga mahi o taua Tari. Ahakoa haere ki nga wahi katoa; e korerotia mai ana nga mahi a taua tari, he tinihanga, he ngakau hao, he takahi i ana ake whakaaetanga, he kohuru ana tikanga, a, te mutunga iho, ko te iwi Maori ano te papa.

Ko etahi o enei mate he mea pakeke rawa, e kore e pai kia waiho noa, engari me whiriwhiri tika e nga mana whakahaere o te motu nei, a, tae noa ki ona tutukitanga. Ki te kore e ata rapua aua take he, ki taku whakaaro tera e eke atu he taunu ki runga ki te Karauna o Ingarangi, note-mea, e whakataukitia ana kei a ia e pupuri ana te tika me te ora; ki te iti, ki te rahi, i raro i tona mana. Na, i te mea, kua kai te Maori i nga hua katoa o te mate, kati ano kia whakaparabako i tenei wa ki nga ture e tukua mai ana e te Tari Maori. He aha te hohopopo ai; kei raru ano hoki pea ia. I tipu mai hoki i reira nga he, a, ko reira hoki te takawaenga o te Kawanatanga me nga Maori. Ko ia te Maori i naianei ka tahuri ano ki te rapu i tetahi huarahi mona e ngahoro atu ai enei taumahatanga. Engari e hara i te tahuri tika, na te pouiri noa nana i tutoko i roto me kore e tupono. Kaore hoki e mau i te Maori nga mahi whano-ke a te Tari Maori. Kaore e mau ia ratou nga take whakahaere a te Kawanatanga. Kotahi anake te ara e toe nei hei whakamatauranga ma te iwi Maori—koia ta ratou e tumanako nei—koia ta ratou e titiro atu nei, e whakamao atu nei—ara—kia homai e te Paremata ki te tangata Maori ano te mana whakahaere i ana mea. Ko te tino inoi tenei a te Maori. He aha ra i kore ai e tukua mai? Ko taua mana tonu hoki pea e whiwhi nei o ratou hoa Pakeha, e kaunihera mai na, e poari mai na, e Komiti mai na, e kapi mai na nga whakahua katoa.

Tetahi wawata nui a te Maori kia tipu ia hei tangata ahu whenua, kia puta ake ai i roto i te oneone tetahi koha mana ki te motu. Ki taku mahara tera tonu e pahure tenei wawata, mehemea, kaore nga huhua ture e taiepa mai nei i te aroaro o te tangata Maori. Ki taku titiro atu ki nga kaihanganga ture, i hanga ratou i nga ture i runga i te whakaaro he iwi ngaro te Maori, mea ake, ko te ingoa anake hei wairua ki te ao nei. Otira tera ano te kupu a tetahi tangata i penei—“heoi ano te mahi ma tatou, he ata pakipaki i nga urunga o ta tatou tupapaku, e marie ai tona haerenga atu i aitua.” Kua roa au e matakitaki ana i te tipu o te tangata Maori i ia wahi, i ia wahi. Na, ki taku mohio kei te he taua mahara a te Pakeha he iwi ngaro tatou. I ahua tika ano taua mahara, mehemea, e tauiratia ana ki te takiwa i kainga ai te motu nei e te pakanga, a, me nga tau i muri tata iho; engari tena! Otira, kua kore atu aua kino, kua kore e aranga mai ano, kua tuturu i naianei te rangimarie ki runga ki te iwi Maori. No konei au i mea ai, e hara tatou i te iwi e heke ana, engari, i nga takiwa e ahu whenua ana tatou, e mahi paamu ana, e hopu ana i nga tikanga Pakeha, kei te piki haere tatou. Ma te rarangi huihui i te nui o nga Maori o te Motu nei mana au e whakapono.

Ki te haere noa te tangata haere i nga takiwa o te motu nei, e kore e ngaro tona kite i te nui o nga tamariki Maori e tipu ake ana, he ora o ratou ahua: he ora tinana, he ora pueru. Ko enei painga i puta mai i roto i te rangimarie, i roto i te ahu whenua, i roto i te whai tinana a te tangata ki te ora. Engari ki te hoki ake te whakaaro ki nga tau katoa e hanga ture nei te Paremete o Niu Tireni mo nga whenua Maori, tau ana te pouiri; ko te pouiri tenei—kore rawa tetahi tikanga kotahi i mahia e te Paremete, e nga kaihanganga ture ranei, hei whakanohonoho i nga Maori ki runga ki nga whenua whakatipu rawa ai. Kore rawa etahi tikanga i meingatia hei whakaako i nga Maori ki nga mahi e whiwhi ai ki te ora. Ko to ratou ora, ko ta ratou e noho nei, na ratou tonu i kimi; na to ratou matauranga tonu i hopu. Ka whai-hara rawa te Paremete, ki taku mohio, mehemea, i runga i ana whakahaere kaore ia e tahuri ki te whakatakoto ritenga, ki te awihina ranei i nga Maori, e pahure ai ia ratou nga whakanohonoho whenua me nga mahi whakatipu taonga. Ka taea noatia enei mahi e te Maori, mehemea, e whakapuaretia ana tetahi huarahi ki a ratou e kaha ai ratou ki te ngaki whenua e hua mai ai he ora. E hara i te mea me nui rawa te whakamataratanga i aua huarahi. He aha oti te hoatu i etahi wahi whenua hei whaka-kaingatanga ma etahi Maori e hiahia ana ki te pera, penei me nga Pakeha e whakahaerea nei ki runga ki nga whenua Kawanatanga? He tere te Maori ki te ako, hui atu ki nga ritenga o enei wa, e kore e roa. I pai ano nga wa o mua hei peneitanga, otira, kaore i tirohia ake, kaore hoki i whakaarohia i reira. Na, ki te pera ano te korou-kore o te Paremete i naianei, me nga ra i mua, ki te kore tonu e hanga i etahi ture ora mo te iwi Maori; heoi, kotahi tonu taku kupu, kei te tata te ra e kore whenua ai te tangata Maori. Tena, ki te tae ki taua ra “Ka pewheatia ra e te Kawanatanga, te iwi Maori?”

KI TE HANGA HE TURE HOU.

Me mohio te whakaaro kua ngaro noa atu nga kino o mua i kino ra nga Maori o etahi wahi o te motu nei ki te noho tika a te Pakeha i runga i o ratou whenua. Koia hoki ta nga Komihana i kite ai, i a ratou i taka haere nei i te motu. Ka mutu tonu te wahi e wehewehe ana te whakaaro o nga tangata Maori, ko te taha ki nga rihi me nga hoko, me pewhea ranei nga tikanga mo te rihi, me pewhea ranei nga tikanga mo te hoko? Ko etahi e mea ana, ko te rihi anake e tuku kia puare, ko etahi e mea ana me puare tahi te hoko raua ko te rihi. Otira, kei te whakaae katoa ratou ki te rihi. Ko te mea e uaua nei ko te hanga i tetahi ture e rite ai nga tikanga e hiahia ana e te tangata. I tino rite, i tino marama hoki nga korero a nga Maori i korero mai ai ki nga Komihana me ta ratou whakaatu i te ahua o nga ture e pai ai ratou. No konei au ka mea, kaore e ahei te ki penei a te Paremete—ki te whakananaia te hiahia a nga Maori tera e riro hei arai i nga mahi whakanohonoho whenua.